

Svenska idéer samlade

Det har länge funnits ett starkt behov av en samlad och uppdaterad svensk idéhistoria, som kan mäta sig med de översiktswerk som finns av den svenska litteraturhistorien, filosofihistorien och den allmänna historien. Nu är den här: **Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år.**

Bakgrund

Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år, I-II
Tore Frängsmyr
Natur och Kultur, 2000

Tore Frängsmyr, professor i vetenskapshistoria vid Uppsala universitet, har åstadkommit ett omfattande och fruktigt (nästan 1 000 sidor), smakfullt illustrerat arbete. Den svenska intellektuella historien uppvisar också – trots vårt lands geografiskt perifera läge – en uppsjö av begåvade, snillrika, aviga, udda, geniala och uppfinningsrika personer.

Ridån för verket går upp, när vikingatid övergår i medeltid och kristendomen på allvar börjar få fotfäste i landet. Ridån faller för första volymen vid 1809 års statskuyp, på tröskeln till det moderna Sverige, och för andra volymen med en diskussion av IT-samhället och postmodernismen.

Porträtt av stora personligheter

Frängsmyr vill fånga in alla aspekter av idéhistorien: politiska tankar, religiösa idéer, vetenskaplig teoribildning och filosofisk spekulation. Den löpande texten interfolieras av generösa miniporträtt av några av vår odlingshistorias största personligheter Olaus Petri, Johan Skytte, Olof Rudbeck, Emanuel Swedenborg, H G Porthan, Jacob Berzelius, Fredrika Bremer, Vilhelm Moberg, G H von Wright, för att nu nämna några.

Men Frängsmyr nöjer sig inte med att berätta en i och för sig intressant historia, han vill också förklara idéutvecklingen genom att knyta den till samhällsutvecklingen i stort och till utvecklingen i andra, mer tongivande europeiska länder. Hela tiden gör Frängsmyr utblickar över den internationella situationen, när han diskuterar utvecklingen i Sverige. I till exempel avsnittet om

stormaktstiden resonerar han ingående om den mystiska kunskapsstraditionen ända från antiken; i avsnittet om romantik och liberalism knyts de båda strömningarnas genombrott i Sverige till idéutvecklingen och traditionerna i Tyskland och England.

Bildning och vetenskap hänger intimt samman, och de är båda, om än på olika sätt, uttryck för ett lands kulturella nivå. En viss livssyn eller världsbild kan skyttas, hävdar Frängsmyr, och det är detta han vill fånga in, vilket betyder att han målar med bred pensel. Avsnittet "Utvecklingstrons epok (1866–1914)" ger ett exempel. Här skildras teknikoptimismen under industrialiseringens framväxt med referenser till såväl den tekniska utbildningens framväxt och förändring som till framväxten av en nationell romantik, en ny offentlighet och den kvinnliga emancipationen. Under vägen har Frängsmyr hunnit med att berätta om uppfinnare och uppfinningar, litteraturens och arkeologins utveckling, positivismen som evangelium och Skansen som manifestation.

Idéerna i centrum

Man kan hålla på att rabbla namn och idéer i det oändliga, men det ger ändå inte en rättvisande bild av hur rik den här boken är. Namn och personligheter är int huvudsaken i denna bok: det är idéer, och idéernas betydelse för utvecklingen av Sverige, som ska spela huvudrollen.

Frängsmyr framhåller själv i inledningen att det kan vara problematiskt att välja vad som ska tas med i en historik av allt det stoff, som erbjuder sig ur den svenska historiens djup. Intressant – och i dessa tider lärorik – är avsnittet om göticismen och ideologiseringen av historieskrivningen under 1600-talet, då Sverige blev en stormakt och behovet av ett ärorikt förflutet var stort. Att svenskarna var världens rättmätiga herrar och det svenska språket det äldsta och mest

Från utvecklingsoptimism till IT-hysteri. Tore Frängsmyr väver ihop den svenska idéhistoriens lapptäcke

genuina, det framstod för dessa historiker – en Rudbeck, en Johannes Bureus – som självklart. Till de intressantare partierna här – av liknande aktualitetsskäl – skildringen av upplysningstraditionens kamp mot den nygamla okultismen på Gustav III:s tid.

Invändningen man kan hysa är att stoffet som Frängsmyr väljer att använda sig av ibland tenderar att begränsa framställningen. Stora delar av det som numera uppmärksammas alltmot av forskningen – bokproduktionens villkor, bokspridning, tidskriftsdebatt – förbigås ofta av Frängsmyr, vilket

bidrar starkt till intrycket att det framför allt har varit ett akademiskt eller "lärt" landskap, som han har velat utforska. Men detta landskap är trots allt en begränsad, om än viktig, del av idéhistoriens forskningsfält.

Myrdal avfärdas snabbt

Exempel på hur fel det kan bli om synfältet begränsas alltför mycket ger avsnittet som behandlar 1960- och 1970-talen. Tycka vad man vill om Jan Myrdal, men under dessa årtionden var han den kanske mest tongivande skribenten i det här landet. Att

Swartz minns vilsna centraleuropéer

Med en förmåga att skänka det enkla liv och litterära kvaliteter är Richard Swartz återigen aktuell med en ny bok om Centraleuropa. I centrum för hans nya **Adressbok** står inte de storpolitiska skeendena, utan människors trygghet, längtan, funderingar och tankar.

Reportage

Adressbok
Richard Swartz
Norstedts, 2000

Richard Swartz är kanske främst känd som Svenska Dagbladets rapportör från Öst- och Centraleuropa under flera decennier. Men han har också uppmärksammat som författare till böckerna *Room Service* och *Etta kus i Istrien*.

I *Adressbok* återvänder han till Wien, Prag och Freistadt, platser där han under många år har bott.

I MÅNGT OCH MYCKET är det här en bok om vad som får oss att känna oss hemma och vad som händer när detta saknas. Som människor tycks vi besitta ett obotligt behov av att bygga upp en bild av oss själva,

inför oss själva och inför andra. I den bilden ingår ofta vårt ursprung i klass eller social ställning, vårt språk, vår livstro och mycket annat.

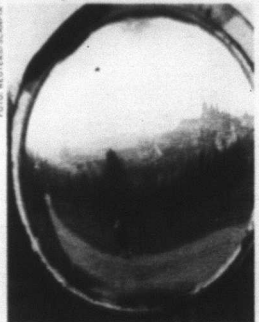
Men när vi tvingas bryta upp och lämna vår invanda kultur, som flera av människorna i Swartz bok, så krackelerar självbilden. Vi gör allt för att bemästra saknaden av det gamla och samtidigt skapa oss en ny identitet i det nya.

I Swartz bok återfinns prinsen, bosatt i källarvåningen till hans hus i Wien, som lånar ut sig till begravningar, debutantbaler och andra ceremoniella sammanhang, för att bevara något av sig själv, och som på nätterna drar hem yngre män till sin torftiga boning. Grannen med prinsen bor Frau F en italiensk contessa, med städmani, glappande lösögon och en svart peruk av plast. Det är inte helt klart om hon verkligen är en grevinna

eller om det bara är prinsen som har upphöjt henne till det för att göra sin egen tillvaro i källaren vackrare.

MEN HÄR ÅTERFINNS också herr Willi Schicho i Freistadt. Den lille radio- och fotohandlaren som har hamnat på fel sida av den tjeckiska gränsen och som nu inte längre känner sig hemma någonstans, och som försöker förbättra världshistorien genom att förevisa de tjeckiska illdåden i Prag i sitt skyltfönster. Och här finns den afrikanska studentkan Alice från Accra som letar efter en symaskin i Prag att ta med sig hem efter avslutade studier, för sin försörjning.

Vi får även klarlagt komplikationerna kring varför toaletterna på ett utländskt studenthem i Prag inte städas: "denna städerska, Vera, vägrar att städa vårt toalett-

Swartz speglar i sin bok bland annat några lustiga figurer i Prag.

rum därför att den afrikan som brukade sätta på henne, Ichego, inte längre gör detta, i stället sätter han på vår portvakt som har nattskiftet på tisdagar och torsdagar, pani Müllerová, och detta av skäl som vi också känner till ... efter- som fru Müllerová i gengäld låter

hon om ta upp andra kvinnor på rummet, mycket yngre och långt mer åtråvärda än både Vera och fru Müllerová".

Här hittar vi också kantor Ernest i Sibia, "den vackraste staden i Transylvanien", en man som egentligen inte existerar och som har berövats sitt språk för att det inte längre finns någon kvar i livet som talar det. Och därmed inte längre någon att rikta orden till och inte heller någon som skulle höra dem.

DET HÄR ÄR en välskriven bok om originella eller kanske rentav vanliga människor i Swartz väg. Egentligen är det rätt enkla berättelser som Swartz återger rätt upp ned, men över dem vilar ändå en komplikation som fascinerar. Och det är dessa snybart enkla berättelser som Swartz får att lyfta genom sitt språk, präglad av dess speciella rytm, som driver läsaren framåt och som gör den här boken till en angenäm läsoplevelse.